

نشریه علمی
پژوهشنامه ادبیات تعلیمی
سال شانزدهم، شماره شصت و چهارم، زمستان ۱۴۰۳، ص ۱۸-۱

تحلیل محتوایی عناصر و مضامین آموزشی، فرهنگی و تعلیمی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی

مژده ملکوتیان،* محمود صادق زاده،** هادی حیدری نیا***

 10.71630/parsadab.2025.1198631

چکیده

ادبیات تعلیمی، گونه‌ای از ادبیات است که با هدف آموزش مفاهیم اخلاقی، تربیتی، دینی و اجتماعی به مخاطب، به‌ویژه کودکان و نوجوانان، تولید و ارائه می‌شود. کتاب‌های درسی، به‌ویژه در مقطع ابتدایی، نقش محوری در فرایند یاددهی-یادگیری ایفا می‌کنند و به‌عنوان ابزارهای بنیادین آموزشی، در توسعه مهارت‌های شناختی و پرورش توانمندی‌های تحلیلی دانش‌آموزان بسیار مؤثرند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی و ارزیابی میزان انطباق آن با استانداردهای آموزشی و مهارت‌های مورد انتظار یادگیری انجام شده است. این مطالعه از روش «تحلیل محتوای کیفی» بهره برده و ابعاد مختلف کتاب از جمله ساختار مفهومی، انسجام محتوایی، تناسب موضوعی، روش‌های آموزشی و میزان تعامل با یادگیرنده تحلیل و بررسی شده است. داده‌های حاصل براساس چارچوب‌های نظری

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران
moj.malekootiyan@gmail.com

** استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران (نویسنده مسئول)
sadeghzadeh@iauyazd.ac.ir

*** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران
hhyazd@iau.ac.ir

مرتبط و استاندارد‌های آموزشی تفسیر شده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی از لحاظ تنوع محتوایی، پیوستگی مطالب و انسجام ساختاری، دارای ویژگی‌های مثبت و برخی کاستی‌های محتوایی است. در برخی بخش‌ها، محتوا با اصول آموزشی هم‌خوانی دارد و به ارتقای تفکر انتقادی و مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان کمک می‌کند؛ اما در برخی دیگر، ضعف در انسجام مطالب، محدودیت در ارائه فعالیت‌های تعاملی و کمبود رویکردهای خلاقانه مشاهده می‌شود. مضامین راستی، روحیه همکاری، مسئولیت‌پذیری و احترام، حفظ ارزش‌های فرهنگی و قهرمانان ملی، معرفی شخصیت‌ها و موقعیت‌های تاریخی و فرهنگی، آداب و رسوم بومی و پوشش سنتی، از مهم‌ترین درون‌مایه‌هایی است که در این کتاب تأکید شده است.

واژگان کلیدی: ادبیات تعلیمی، کتاب فارسی، پایه چهارم ابتدایی، تحلیل محتوا، کیفیت آموزشی، یادگیری.

۱. مقدمه

زبان، هنر و ادب از اساسی‌ترین ابزارهای است که برای دستیابی به اهداف آموزشی، فرهنگی و تربیتی بسیار تأثیرگذارند. سرفصل‌ها و کتاب‌های درسی در این میان، از مهم‌ترین و ضروری‌ترین مواد و عناصر برنامه‌ریزی آموزشی و تربیتی به شمار می‌روند. از این رو محتوا و محور اصلی فعالیت‌های آموزشی معلمان و دبیران و یادگیری دانش‌آموزان همین کتاب‌هاست. در بین کتاب‌های درسی همه مقاطع تحصیلی، به‌ویژه مقطع دبستان، کتاب‌های فارسی جایگاه مهم‌تری دارند؛ چون هم در آموزش و تقویت اصلی‌ترین مهارت‌های زبانی، همچون گوش دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن بسیار مؤثرند و هم در انتقال مفاهیم تعلیمی، اخلاقی، تربیتی، اجتماعی و فرهنگی، بسیار نقش دارند.

بنابراین، منابع آموزشی علاوه بر تأمین محتوای علمی و تخصصی، مهم‌ترین ابزار برای شکل‌دهی نگرش‌ها، ارزش‌ها و هویت فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان است. به همین روی در کشورهای پیشرفته، ضمن اینکه در تألیف این کتاب‌ها اهتمام ویژه‌ای می‌شود، در دوره‌های مشخص و مناسب، محتوای آن‌ها از جنبه‌های گوناگون ساختاری، شکلی و محتوایی تحلیل،

بررسی و ارزیابی و در برنامه‌ریزی‌های درسی و تألیف کتاب‌های آموزشی در دوره‌های بعدی بدان توجه و دقت می‌شود.

در بین کتاب‌های مقطع دبستان، کتاب فارسی چهارم ابتدایی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین منابع آموزشی، نقشی حیاتی در شکل‌دهی زبان‌آموزی و تقویت مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. در این جستار کوشش می‌شود به‌شیوه توصیفی و تحلیلی، ساختار صوری و شکلی و ابعاد محتوایی و مضامین آموزشی، اجتماعی، تعلیمی و تربیتی این کتاب بررسی شود. بی‌تردید، نتایج این پژوهش می‌تواند در شناخت نقاط قوت و ضعف محتوایی این کتاب‌ها و نیز در برنامه‌ریزی‌های آموزشی و تألیف کتاب‌های مناسب و بهبود فرایند آموزشی و تربیتی در عصر فناوری و رشد سریع ارتباطات، مؤثر واقع شود.

۱-۱. پیشینه پژوهش

مطالعات مختلفی در زمینه تحلیل و بررسی کتاب‌های درسی انجام شده است که مهم‌ترین آن‌ها معرفی می‌شود.

۱. فتحی و توکلی (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای فارسی ابتدایی پایه چهارم براساس روش‌های ذهنی-فکری الگوی جهانی بلوم» به بررسی میزان توجه محتوای کتاب فارسی پایه چهارم به سطوح مختلف یادگیری در طبقه‌بندی اهداف آموزشی بلوم پرداختند.

۲. رهنمایی و خوش‌اخلاق (۱۳۹۹) کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی را از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین تحلیل کردند.

۳. امانی (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «بررسی و شناخت ظرفیت‌های تصویرسازی شعر فارسی در کتب درسی دوره ابتدایی» به تحلیل و بررسی راهکارهای مناسب برای تصویرسازی شعرهای کتب فارسی این دوره پرداخته است.

۴. صادقی بهمنی و نیکزاد (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی براساس تکنیک‌های خوانایی گانینگ و مک‌لافلین» به بررسی میزان تناسب سطح خوانایی متون کتاب فارسی چهارم ابتدایی با توانایی‌های سنی و شناختی دانش‌آموزان این پایه پرداختند.

۵. احمدنژاد (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی براساس تکنیک‌های خوانایی مک‌لافلین و فرای» به بررسی میزان تناسب محتوای کتاب فارسی پایه چهارم با سطح سنی و توانایی‌های شناختی دانش‌آموزان پرداخته است.

۳-۱. روش پژوهش

شیوه پژوهش این جستار، توصیفی و تحلیلی است و از روش تحلیل محتوا برای بررسی و تحلیل عناصر و محتوای کتاب فارسی چهارم ابتدایی استفاده شده است. در این تحقیق، ابتدا کتاب فارسی چهارم ابتدایی از جنبه‌های مختلف ساختاری-محتوایی شامل موضوعات آموزشی، فرهنگی و اجتماعی، ساختار و نحوه ارائه مطالب، استفاده از منابع و ارجاعات فرهنگی، و همچنین هم‌خوانی آن با نیازهای آموزشی دانش‌آموزان تحلیل و بررسی شد. بدین منظور، از یک چارچوب تحلیلی چندبُعدی بهره‌برداری شد که شامل تحلیل کلامی (محتوا و زبان)، ساختاری (نظم و ترتیب مطالب) و مقایسه‌ای (با اهداف آموزشی و استانداردهای تعیین‌شده برای دوره ابتدایی) بود. در گام نخست، تمامی بخش‌های کتاب بررسی شد تا نکات برجسته و مؤلفه‌های کلیدی شناسایی شوند. پس از آن، یافته‌های تحقیق براساس تحلیل‌های کیفی و کمی، تحلیل و طبقه‌بندی شدند تا نقاط قوت و ضعف کتاب مشخص شود.

۴-۱. مبانی نظری پژوهش

۴-۱-۱. کتاب‌های فارسی چهارم ابتدایی

- محتوای کتب درسی: کتاب‌های خوانداری و نوشتاری فارسی برای پایه چهارم، شامل ابعاد مختلف محتوا و ساختار است که در فرایند آموزش و یادگیری، نقش بسزایی دارند. برنامه درسی دو بُعد کلی دارد که یکی به طرح و بصیرت کلی مربوط می‌شود و دیگری به ساختار آن.

بعد اول: طرح و بصیرت کلی این بعد به بینش و نگرش کلی طراحان کتب درسی اشاره دارد که ارزش‌ها و مفاهیم اخلاقی در آن نهفته است. طراحی محتوا باید به گونه‌ای باشد که

این ارزش‌ها را به‌طور مؤثر به دانش‌آموزان منتقل کند. هدف از این بخش، شکل‌دهی به نگرش‌ها و بصیرت‌های اخلاقی و تربیتی در دانش‌آموزان است.

بعد دوم: ساختار در این بعد، به ساختار و سازمان‌دهی مطالب در کتب درسی پرداخته می‌شود. هدف از ساختار سازمانی منسجم، فراهم آوردن روشی است که مفاهیم مختلف به صورت منظم و هماهنگ به دانش‌آموزان منتقل شوند. این ساختار باید به‌گونه‌ای باشد که فرایند یادگیری را تسهیل کرده و امکان آموزش مؤثر را فراهم آورد (دیناروندی‌زاده، ۱۴۰۰).
تحلیل محتوا: صاحب‌نظران حوزه برنامه‌ریزی درسی تحلیل محتوا را فرایندی علمی و نظام‌مند می‌دانند که دارای ویژگی‌های متعددی است. در این میان، سه ویژگی کلیدی عبارت‌اند از:

۱. عینیت‌پذیری: این ویژگی بر ضرورت استفاده از قواعد و روش‌های دقیق و مشخص در تحلیل محتوا تأکید دارد، به‌گونه‌ای که در صورت تکرار پژوهش توسط سایر محققان با استفاده از همان روش‌ها، نتایج مشابهی حاصل شود. عینیت‌پذیری موجب قابلیت بازبینی و بازتولید یافته‌ها می‌شود و استقلال نتایج از تحلیل‌گران مختلف را تضمین می‌کند (شعبانی، ۱۳۹۳).

۲. نظام‌مندی: تحلیل محتوا باید از ساختاری سازمان‌یافته پیروی کند که در آن تمامی عناصر موجود در متن براساس واحدها و مقوله‌های ازپیش‌تعیین شده بررسی گردند. در این چارچوب، محقق نباید به‌صورت گزینشی برخی از عناصر را حذف کرده یا صرفاً بخش‌هایی از محتوا را تحلیل کند، بلکه تمام اجزای متن باید مطابق با معیارهای مشخص ارزیابی شود (همان).

۳. آشکار بودن: تحلیل محتوا باید بر مبنای متن یا پیام‌های صریح و آشکار انجام شود و از هرگونه تفسیر ذهنی، استنباط شخصی یا پیش‌داوری محقق جلوگیری گردد. این ویژگی تضمین می‌کند که نتایج پژوهش براساس داده‌های عینی و قابل مشاهده بوده و از سوگیری‌های فردی تحلیلگر مصون باشد (همان).

۴. کمی بودن: ویژگی «کمی بودن» تحلیل محتوا آن را از مطالعات معمولی و بررسی‌های نظری که به‌صورت ذهنی و استنباطی انجام می‌شوند، متمایز می‌کند. این ویژگی بر اهمیت

استفاده از مقیاس های دقیق و قابل اندازه گیری تأکید دارد. در تحلیل محتوا، تحلیلگر باید به طور مشخص تعیین کند که کدام واژگان، مضامین و نمادها در متن بیشتر از همه تکرار شده اند و چه تعداد دفعات در محتوا حضور دارند. این نوع تحلیل به شناسایی روابط میان مفاهیم و اجزای مختلف محتوا کمک می کند و روشن می سازد که چه عواملی موجب ارتباط و پیوند آن ها با یکدیگر شده است. به عبارت دیگر، ویژگی کمی بودن به تحلیلگر این امکان را می دهد که نتایج خود را به طور عینی و براساس داده های قابل اندازه گیری استخراج کند (شعبانی، ۱۳۹۲).

۲. بحث و بررسی

۲-۱. تحلیل ساختار صوری و شکلی

۲-۱-۱. ویژگی های شکلی کتاب

کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی از نظر صوری و ظاهری دارای سازمان دهی مناسبی است و ساختار کلی آن به گونه ای طراحی شده که هم از جنبه آموزشی و هم از منظر زیبایی شناختی بتواند مخاطب خردسال را به خود جذب کند.

طرح روی جلد کتاب با انتخاب تصویر یک پرندۀ با بال های رنگین، مفاهیمی همچون پویایی، زیبایی و آزادی را تداعی می کند که با جوهره زبان و ادبیات فارسی سازگار است. این پرندۀ که شباهتی به مرغ شهدخوار دارد، در فرهنگ ایرانی می تواند نمادی از پیام آوری و جاودانگی باشد. با این حال، طراحی جلد در انتقال محتوای دقیق و تنوع موضوعی کتاب چندان موفق نیست و نمی توان از نگاه نخست به محتوای آموزشی کتاب پی برد. در پشت جلد نیز معرفی چهره ای فرهنگی چون مهدی آذر یزدی، بر پیوند کتاب با ادبیات کودک ایرانی دلالت دارد.

تصاویر به کاررفته در متن کتاب نقش مکمل و تقویت کننده ای برای محتوای نوشتاری ایفا می کنند؛ به ویژه در فصل هایی چون «آفرینش» و «ایران من»، تصاویر با موضوعات طبیعت، پرندگان، یا شخصیت های ملی هماهنگ هستند و فهم دروس را برای دانش آموزان آسان تر می کنند. البته در برخی موارد، تصاویر نیازمند بازنگری از منظر زیبایی شناسی و هماهنگی رنگ و سبک هنری هستند.

تصاویر کتاب در کنار متن درس، به تقویت فهم دانش‌آموزان کمک می‌کند. به‌ویژه در دروس مربوط به طبیعت و آفرینش، تصاویر زیبای مربوط به فصل‌ها و طبیعت به‌طور مستقیم با متن درس ارتباط دارند و این ارتباط باعث می‌شود که دانش‌آموزان بهتر بتوانند مفاهیم را درک کنند. باین‌حال، برخی از معلمان معتقدند که تصاویر در برخی فصول می‌تواند از لحاظ زیبایی‌شناختی بهبود یابد و رنگ‌ها و طراحی‌ها باید با دقت بیشتری انتخاب شوند تا جذابیت بیشتری برای دانش‌آموزان ایجاد کند. طرح روی جلد کتاب «بخوانیم» تصویر پرنده‌ای است که عیناً در صفحه ۱۱۵ بخش قصه‌گویی و صندلی صمیمیت آمده است. این پرنده شبیه مرغ شهد خوار است که نماد زیبایی، پیغام‌آوری و دوام و پایداری است و می‌تواند به این مفهوم باشد که زبان و ادب فارسی سراسر زیبایی است و پایدار می‌ماند و به‌سادگی از بین نمی‌رود. این تصویر تا حدودی با محتوای کتاب تناسب دارد؛ ولی به نظر من دربرگیرنده تمام مطالب کتاب نیست و با اولین نگاه نمی‌توان حدس زد کتاب حاوی چه موضوعاتی است.

در فصل اول کتاب، تصاویر با محوریت طبیعت، پرندگان و زیبایی‌های خلقت طراحی شده‌اند تا مفاهیم درس‌ها مانند آفریدگار زیبایی و کوچ پرستوها را به‌خوبی به تصویر بکشند و ارتباط بصری مؤثری ایجاد کنند. درمجموع، ساختار منسجم، نگارش روان و تصاویر هماهنگ با محتوای درسی، به درک بهتر دانش‌آموزان کمک می‌کند.

تصاویر در فصل دوم کتاب با محتوای درس هماهنگ‌اند و درک بصری مخاطب را تقویت می‌کنند. این فصل با تأکید بر تفکر، علم‌آموزی و هوشیاری، دانش‌آموزان را به دقت و درک مفاهیم عمیق زندگی تشویق می‌کند؛ پیام‌های اخلاقی مانند ارزش تفکر و دانش به‌سادگی و مؤثری بیان شده‌اند.

در فصل سوم، تصاویر با محتوای درس هماهنگ است و بر نمایش قهرمانان ملی، طبیعت ایران و میراث فرهنگی تمرکز دارند. این فصل به ترویج عشق به میهن، شناخت فرهنگ بومی و افتخار به هویت ملی می‌پردازد و دانش‌آموزان را به حفظ ارزش‌های فرهنگی و قهرمانان ملی تشویق می‌کند.

تصاویر فصل چهارم بر نمایش آداب و رسوم محلی، پوشش سنتی و محیط زندگی بومی تمرکز دارند و به درک بهتر محتوای دروس کمک می‌کنند. فصل چهارم با هدف آشنایی

دانش‌آموزان با تنوع فرهنگی ایران، آن‌ها را با سنت‌ها، زبان‌ها و رسوم مناطق مختلف کشور آشنا می‌کند و به احترام به فرهنگ‌های گوناگون تشویق می‌نماید.

در فصل پنجم، تصاویر شامل چهره‌های نام‌آوران، مکان‌ها و نمادهای مرتبط با زندگی آن‌هاست. این تصاویر به درک بهتر شخصیت‌ها و موقعیت‌های تاریخی و فرهنگی کمک می‌کند. در مجموع، این فصل بر اهمیت الگوگیری از شخصیت‌های موفق و تأثیرگذار تأکید دارد و انگیزه‌بخش است.

تصاویر فصل ششم معمولاً شامل صحنه‌های اخلاقی و اجتماعی هستند که درک بهتر مفاهیم را تسهیل می‌کنند. تصاویر مربوط به مهربانی، احترام و همکاری برای تقویت پیام‌های درس استفاده شده‌اند. در مجموع، این فصل بر تقویت اخلاقیات و رفتارهای اجتماعی مثبت در دانش‌آموزان تأکید دارد و مسیر درست زندگی را از طریق داستان‌ها و حکایات آموزش می‌دهد.

و در نهایت، تصاویر فصل آخر کتاب شامل صحنه‌های مرتبط با کاربرد علم در عمل هستند. این تصاویر به‌خوبی مفاهیم درسی را تقویت کرده و درک بهتر ارتباط علم و عمل را ممکن می‌سازند. این فصل به دانش‌آموزان می‌آموزد که علم باید در عمل تجلی یابد و تنها در صورت استفاده صحیح از علم، می‌توان به نتایج مثبت و مفید رسید.

۲-۱-۲. ساختار کلی کتاب

کتاب فارسی پایه چهارم دبستان در دو بخش کلی «خوانداری» و «نوشتاری» به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شود. این ساختار باعث می‌شود که دانش‌آموزان به‌طور کامل و متناسب با سن و نیازهای خود، مهارت‌های مختلفی را بیاموزند.

کتاب فارسی سال چهارم از هفت فصل و هفده درس تشکیل شده است. هر فصل از یک یا چند درس تشکیل شده که در مجموع به مهارت‌های مختلف زبانی و فکری دانش‌آموزان می‌پردازد. برخی از فصل‌ها از سه درس و برخی دیگر از دو درس تشکیل شده‌اند. این درس‌ها به‌طور کلی مطابق با اهداف برنامه درسی فارسی بوده و در راهنمای معلم به تفصیل آورده شده است. هدف کلی این فصل‌ها آماده‌سازی دانش‌آموزان برای یک زندگی بهتر از طریق آموزش‌های زبانی و تربیتی است. از آنجاکه بسیاری از دانش‌آموزان انگیزه

فراوانی برای مطالعه فارسی ندارند، این ساختار و محتوا تلاش می‌کند که دانش‌آموزان را با آثار مختلف فارسی، مثل‌ها، حکایت‌ها و داستان‌ها آشنا کند تا به تدریج به علاقه‌مندان این درس تبدیل شوند.

عنوان فصل‌ها عبارت‌اند از: فصل یکم، دانایی و هوشیاری (شامل درس‌های ۱ تا ۳)؛ فصل دوم، آفرینش (شامل درس‌های ۴ تا ۷)؛ فصل سوم، ایران من (شامل درس‌های ۸ تا ۱۰)؛ فصل چهارم، فرهنگ (شامل درس‌های ۱۱ تا ۱۳)؛ فصل پنجم، نام‌آوران (شامل درس‌های ۱۴ تا ۱۷)؛ فصل ششم، علم و عمل (شامل درس‌های ۱۸ تا ۲۰) و فصل هفتم، راه زندگی (شامل درس‌های ۲۱ تا ۲۳).

در این فصول، هر درس با محوریت‌هایی چون آشنایی با فرهنگ و تاریخ ایران، معرفی شخصیت‌های برجسته تاریخ و ادب فارسی، و فهم ارزش‌های انسانی ارائه شده است؛ به‌ویژه در فصل‌های ابتدایی، مانند فصل آفرینش و دانایی و هوشیاری، تلاش شده است که دانش‌آموزان با مفاهیم عمیق‌تر اخلاقی و فلسفی، مانند قدرت خداوند، نعمت‌های الهی و زیبایی‌های خلقت آشنا شوند.

۲-۲. بررسی عناصر محتوایی

۲-۲-۱. تحلیل کلی

کتاب فارسی سال چهارم به سه بخش اصلی تقسیم می‌شود که هرکدام نقش خاصی در آموزش دانش‌آموزان ایفا می‌کنند:

۱. متن درس: این بخش در واقع متن اصلی هر درس است که مطالب آموزشی و تربیتی را در خود جای داده است. این متن‌ها معمولاً از داستان‌ها، اشعار و حکایت‌ها تشکیل شده‌اند که به آموزش مفاهیم اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی می‌پردازند.

۲. بخوان و بیندیش: این بخش به تقویت مهارت‌های تفکر و تحلیل می‌پردازد. در این بخش، دانش‌آموزان داستان یا متنی را می‌خوانند و سپس باید به سؤالاتی که در مورد متن پرسیده شده است، پاسخ دهند. این بخش دانش‌آموزان را به تفکر انتقادی و بررسی عمیق‌تر مطالب ترغیب می‌کند.

۳. بخوان و حفظ کن: در این بخش، دانش‌آموزان باید اشعار یا متون کوتاهی را حفظ کنند. این بخش به تقویت حافظه و تسلط به لحن و ساختارهای زبانی فارسی کمک می‌کند. همچنین، با تکرار و حفظ مطالب، دانش‌آموزان به تدریج با لحن و سبک‌های مختلف نوشتاری آشنا می‌شوند.

- حکایت‌ها و مثل‌ها: یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد کتاب فارسی چهارم، معرفی حکایت‌ها، مثل‌ها و ضرب‌المثل‌ها در انتهای هر فصل است. این بخش دانش‌آموزان را با برخی از مهم‌ترین ضرب‌المثل‌ها و حکایت‌های فارسی آشنا می‌کند که علاوه بر تقویت زبان و واژگان فارسی، به دانش‌آموزان درس‌های مهمی از زندگی، اخلاق و تربیت می‌دهد. برای مثال، در انتهای برخی فصل‌ها حکایت‌هایی از ادبیات کلاسیک فارسی آورده شده است که به صورت غیرمستقیم به مسائل تربیتی و اخلاقی پرداخته و به طور عمیق‌تری به محتوای فصل می‌پردازد. برای مثال، ضرب‌المثل «عالم بی‌عمل به زنبور بی‌عسل ماند» در صفحه ۱۱۱ کتاب به این مفهوم تعلیمی اشاره دارد که کسی که دانش دارد ولی به آن عمل نمی‌کند، مانند زنبوری است که عسل تولید نمی‌کند. پس نشان‌دهنده ارزش عمل به دانسته‌هاست.

۲-۳. بررسی مضامین و مفاهیم کتاب

در فصل‌های ابتدایی کتاب، مطالب به گونه‌ای طراحی شده‌اند که به تدریج دانش‌آموزان را با مفاهیم پیچیده‌تر آشنا می‌کند. برای مثال، در فصل «آفرینش»، داستان‌هایی مانند «آفریدگار زیبایی» به زیبایی‌های خلقت پرداخته و دانش‌آموزان را با قدرت و عظمت خداوند آشنا می‌کند. در این داستان‌ها، دانش‌آموزان با مقوله‌هایی مانند زیبایی طبیعت و فصل‌ها، قدرت خداوند در خلقت و لذت‌های زندگی آشنا می‌شوند. برای نمونه، در درس اول با عنوان «آفریدگار زیبایی»، دانش‌آموز با جلوه‌هایی از خلقت مانند گل‌ها، پرندگان، آسمان، دریا و رنگ‌های طبیعت روبه‌رو می‌شود که همگی نشانه‌هایی از توانایی و مهربانی خداوند هستند. همین نگاه در درس دوم «کوچ پرستوها» نیز دیده می‌شود؛ جایی که تغییر فصل‌ها، کوچ پرندگان و نظم در طبیعت، جلوه‌ای از حکمت پروردگار و زیبایی خلقت او را به نمایش می‌گذارد. در شعر «خبر داغ»، لذت‌های زندگی کودکان از طریق تصویرسازی‌هایی مانند رسیدن فصل بهار، باز شدن شکوفه‌ها و حضور پرندگان به زیبایی به تصویر کشیده می‌شود.

همچنین در بخش «بخوان و بیندیش: در جست‌وجو»، داستانی آورده شده که دانش‌آموز را به تأمل در پدیده‌های طبیعی دعوت می‌کند و او را با مفاهیمی چون توجه، تفکر و شگفتی آفرینش همراه می‌سازد. در شعر «باران» نیز طبیعت با بارش باران، طراوت و تازگی می‌گیرد و جلوه‌ای از نعمت‌های خداوند را نشان می‌دهد. این درس‌ها در مجموع، نه تنها مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان را تقویت می‌کنند، بلکه آن‌ها را با مفاهیمی عمیق‌تر همچون قدردانی از نعمت‌های زندگی، درک زیبایی‌های اطراف، و پیوند با خالق هستی آشنا می‌سازند.

در درس «ستایش خدا»، هدف اصلی ستایش پروردگار و آشنایی دانش‌آموزان با نعمت‌های الهی است. در این درس، سعی شده است که از زبان ساده و جذاب برای توضیح مفاهیم استفاده شود تا دانش‌آموزان درک بهتری از مسائل معنوی داشته باشند. درس «ستایش» از نظر نگارشی، زبانی ساده و آهنگین دارد و از واژگان تأکیدی و عاطفی مانند «خدا» و «مهر» بهره می‌برد. از نظر ساختاری، در قالب مکالمه کودک و مادر پیش می‌رود و با پرسش و پاسخ، مفاهیم را به تدریج منتقل می‌کند. تصاویر معمولاً طبیعت و مهر مادری را نشان می‌دهند و به فهم بهتر متن کمک می‌کنند. در مجموع، این درس با زبان شاعرانه و ساختاری منسجم، احساس معنویت و زیبایی خلقت را به مخاطب القا می‌کند.

فصل اول کتاب فارسی چهارم ابتدایی شامل دروس متنوعی است که هر کدام به جنبه‌های مختلف زبان‌آموزی و درک مطلب پرداخته‌اند. در تحلیل محتوای این فصل، مشخص شد که استفاده از تصاویر و تمرین‌های تعاملی نقش مهمی در بهبود مهارت‌های خواندن و درک مطلب دانش‌آموزان دارد. تصاویر به کاررفته در کتاب، علاوه بر جذابیت بصری، به تقویت فهم متون نیز کمک می‌کنند. با این حال، برخی از تصاویر به دلیل عدم تطابق با محتوای متن، نیاز به بازنگری دارند. این فصل از کتاب فارسی چهارم (آفرینش) از نظر ساختاری شامل درس‌هایی است که با موضوع طبیعت و خلقت شکل گرفته‌اند. متن‌ها به صورت روایی و وصفی نوشته شده‌اند و مفاهیم بانظم تدریجی و زبان ساده منتقل می‌شوند. از نظر نگارشی، واژگان ادبی و شاعرانه به کاررفته و جملات کوتاه و روان با آهنگ مناسب‌اند که خوانش را برای دانش‌آموزان آسان و دل‌پذیر می‌کنند. تکرار و توصیف‌های حسی از ویژگی‌های بارز این فصل است.

در فصل دوم، به موضوعات ادبی و داستانی پرداخته شده است. تحلیل محتوای این فصل نشان داد که داستان‌ها و اشعار انتخاب شده به خوبی با سطح دانش‌آموزان هماهنگ است و می‌تواند به تقویت علاقه‌مندی به ادبیات کمک کند. از نقاط قوت این فصل، انتخاب موضوعات متنوع و جذاب است که به تقویت خلاقیت و تفکر انتقادی دانش‌آموزان کمک می‌کند. از لحاظ ساختاری، این فصل با ساختاری داستان‌محور و روایی طراحی شده است که هر درس به مفهومی خاص مانند هوشیاری، ارزش علم و تفکر می‌پردازد. ترتیب منطقی در انتقال پیام‌ها وجود دارد و هر درس دارای شروع، گسترش و نتیجه‌گیری است. از لحاظ نگارشی، در این فصل زبان متن‌ها ساده و روان است و از واژگان ملموس و جملات کوتاه برای انتقال مفاهیم استفاده می‌شود. در درس‌ها، گفت‌وگو و روایت نقش مهمی دارند و لحن داستان‌ها آموزنده و جذاب است. یکی از نمونه‌های شاخص فصل دوم کتاب فارسی چهارم دبستان با عنوان «دانایی و هوشیاری»، درس سوم: «راز نشانه‌ها» است. در این داستان، پسری تنها با مشاهده دقیق رد پاها، آثار روی زمین و تغییرات جزئی، به درستی تشخیص می‌دهد که الاغ مرد نابینای روستایی چگونه بوده است. بدون اینکه الاغ را دیده باشد، از روی نشانه‌های منطقی به اطلاعات دقیقی درباره ویژگی‌های آن (مانند کوری یک چشم یا بار داشتن کیسه‌ای خاص) می‌رسد.

فصل سوم کتاب فارسی چهارم (ایران من) به موضوع عشق به میهن، هویت ملی و ارزش‌های فرهنگی می‌پردازد. این فصل با داستان‌ها و متن‌های حماسی و توصیفی، دانش‌آموزان را با قهرمانان ملی، فرهنگ بومی و زیبایی‌های ایران آشنا می‌کند و روحیه میهن‌دوستی و افتخار به ایران را در آنان تقویت می‌کند. از لحاظ ساختاری، این فصل با ساختاری حماسی و توصیفی طراحی شده و بر مفاهیم وطن‌دوستی، هویت ملی و احترام به فرهنگ ایرانی تأکید دارد. متن‌ها به صورت روایت داستانی و توصیف‌های شاعرانه تنظیم شده‌اند که مخاطب را با جلوه‌های ملی و فرهنگی آشنا می‌کند. از لحاظ نگارشی، زبان متن‌ها روان و ادبی است، و واژگان حماسی و توصیفی به کار رفته تا حس افتخار و علاقه به وطن را برانگیزد. جملات کوتاه و آهنگین، خواندن را برای دانش‌آموز آسان و لذت‌بخش می‌کند. نمونه‌ای برجسته از فصل سوم کتاب فارسی چهارم دبستان با عنوان «ایران من»، درس ششم:

«آرش کمان‌گیر» است که به‌خوبی مفاهیم عشق به میهن، هویت ملی، و فداکاری برای وطن را در قالبی حماسی و ادبی به تصویر می‌کشد.

فصل چهارم کتاب فارسی چهارم (فرهنگ بومی) به موضوع فرهنگ و آداب و رسوم محلی اشاره دارد. این فصل تلاش می‌کند دانش‌آموزان را با تنوع فرهنگی، سنت‌ها، زبان‌ها، پوشش و آداب و رسوم مناطق مختلف ایران آشنا کند و اهمیت حفظ و احترام به فرهنگ‌های بومی را به آن‌ها آموزش دهد. این فصل بر تقویت هویت فرهنگی و ایجاد علاقه نسبت به میراث محلی و بومی تأکید دارد. از لحاظ ساختاری، این فصل با ساختاری توصیفی و روایی به معرفی فرهنگ بومی و محلی می‌پردازد. متن‌ها ساده و ملموس هستند و بر نمایش ویژگی‌های فرهنگی و سنت‌های مناطق مختلف ایران تمرکز دارند. از لحاظ نگارشی زبان متن‌ها روان و قابل فهم است و از واژگان مرتبط با فرهنگ‌های محلی و بومی استفاده شده است. جملات کوتاه و توصیف‌های واضح، انتقال پیام را برای دانش‌آموزان آسان می‌کند. نمونه‌ای بارز از فصل چهارم کتاب فارسی چهارم دبستان با عنوان «فرهنگ بومی»، درس هشتم: درس آزاد (فرهنگ محلی) است که با هدف آشنایی دانش‌آموزان با آداب و رسوم، لباس‌ها، غذاها، زبان‌ها و ویژگی‌های فرهنگی مناطق مختلف ایران طراحی شده است. در این درس، محتوای آزاد به دانش‌آموز و معلم این امکان را می‌دهد که متناسب با فرهنگ بومی منطقه محل زندگی خود، موضوعاتی مانند جشن‌ها، غذاهای محلی، ترانه‌ها، صنایع دستی، بازی‌های سنتی یا لباس‌های محلی را بررسی و معرفی کنند. ساختار روایی و توصیفی این درس باعث می‌شود که دانش‌آموزان درگیر توصیف واقعیت‌های ملموس زندگی خود و دیگران شوند و تنوع فرهنگی کشور را بهتر درک کنند.

درکل، این فصل در تقویت هویت فرهنگی و ایجاد علاقه به سنت‌ها و فرهنگ بومی نقش مهمی دارد. در فصل چهارم، به آموزش‌های دستوری و قواعد زبان پرداخته شده است. بررسی این بخش نشان داد که توضیحات دستوری به شیوه‌ای ساده و قابل فهم ارائه شده‌اند. اما نیاز است که تمرین‌های بیشتری برای تثبیت قواعد دستوری در نظر گرفته شود تا دانش‌آموزان بتوانند به‌طور عملی آن‌ها را به کار بگیرند. فصل پنجم کتاب فارسی چهارم (نام‌آوران) به معرفی افراد برجسته و نام‌آور ایران پرداخته است. یکی از نمونه‌های برجسته در

این فصل، درس دهم: باغچه اطفال است که درباره جبار باغچه بان، بنیان گذار آموزش ناشنوایان در ایران می باشد. در این درس، دانش آموزان می خوانند که باغچه بان چگونه از کودکی به آموزش و فرهنگ علاقه مند بود و بعدها با تلاش فراوان، الفبای ویژه ای برای ناشنوایان ابداع کرد. این اقدام او گامی بزرگ در مسیر آموزش کودکان با نیازهای ویژه در ایران بود.

این فصل تلاش دارد تا دانش آموزان را با شخصیت های تأثیرگذار در تاریخ، فرهنگ و علم ایران آشنا کند که با تلاش، فداکاری و دستاوردهای خود به جامعه خدمت کرده اند. هدف این فصل، ایجاد انگیزه و الگوگیری از این افراد برای دانش آموزان است تا آن ها به اهمیت تلاش، مسئولیت پذیری و خدمت به میهن پی ببرند. این فصل با ساختاری داستانی و توصیفی به معرفی شخصیت های برجسته و نام آوران ایران می پردازد. متن ها به صورت روایت زندگی، تلاش ها و دستاوردهای این افراد تنظیم شده اند تا الگوهای مناسبی به دانش آموزان ارائه دهند. از لحاظ نگارشی زبان متن ها ساده و روان است و از واژگان الهام بخش و مثبت استفاده شده است. جملات کوتاه و توصیف های شفاف کمک می کنند که پیام ها به خوبی منتقل شوند.

فصل ششم کتاب فارسی چهارم (راه زندگی) به موضوعات اخلاقی و تربیتی مانند راست گویی، صداقت، مسئولیت پذیری، احترام و همکاری پرداخته است. این فصل تلاش دارد دانش آموزان را با اصول اخلاقی و رفتارهای درست در زندگی آشنا کند و اهمیت انتخاب های اخلاقی صحیح در زندگی روزمره را به آن ها آموزش دهد. هدف این فصل، ترویج ارزش های انسانی و ایجاد نگرش مثبت در دانش آموزان نسبت به زندگی اخلاقی است. این فصل با ساختاری آموزشی و داستانی طراحی شده است و به موضوعات اخلاقی و تربیتی مانند احترام، مسئولیت پذیری و مهربانی می پردازد. متن ها با استفاده از داستان ها و حکایات، مفاهیم زندگی سالم و مسیرهای درست را به دانش آموزان منتقل می کنند. زبان فصل ساده، روان و آموزنده است. واژگان با دقت انتخاب شده اند تا مفاهیم اخلاقی به وضوح انتقال یابند. جملات کوتاه و مفهومی به مخاطب کمک می کند تا پیام ها را به راحتی درک کند.

فصل هفتم کتاب فارسی چهارم (علم و عمل) به موضوع ارتباط علم و عمل پرداخته است. این فصل تأکید دارد بر اهمیت ترکیب علم و عمل در زندگی انسان ها. در این فصل،

دانش‌آموزان با مفاهیم مانند استفاده از دانش در عمل، مسئولیت‌پذیری در به‌کارگیری علم و تأثیر علم در بهبود زندگی فردی و اجتماعی آشنا می‌شوند. هدف این فصل، تشویق دانش‌آموزان به اقدام عملی بر اساس آموخته‌ها و بهره‌برداری از علم در راستای خیر عمومی است. این فصل با ساختاری آموزشی و کاربردی طراحی شده و به ارتباط علم با عمل می‌پردازد. متن‌ها به‌طور عمده شامل داستان‌ها و مثال‌های واقعی هستند که تأثیر علم در زندگی فردی و اجتماعی را نشان می‌دهند. زبان، ساده و روان است و از واژگان ملموس برای توضیح مفاهیم استفاده شده است. جملات کوتاه و مفهومی باعث می‌شود که پیام‌های آموزشی به راحتی درک شوند و به‌طور مؤثر به مخاطب منتقل شوند.

۳. بررسی یافته‌های پژوهش

کتاب فارسی چهارم ابتدایی از زبان ساده، روان و جملات کوتاه و متنوع بهره می‌برد که فهم مفاهیم را برای دانش‌آموزان آسان می‌کند. برای مثال، در داستان «موشکا» جملاتی مانند «موشکا آهی کشید و گفت: بی‌بی حتماً کسی به این مهمی وقت ندارد به پیرزنی مثل او توجه کند!» با بیانی صمیمی و کودکانه، احساسی عمیق و درک‌پذیر از مفهوم توجه و محبت را منتقل می‌کند. همچنین در حکایت «زنبور بی‌عسل» جمله «عالم بی‌عمل به زنبور بی‌عسل ماند» به شکلی کوتاه و تأثیرگذار، پیامی اخلاقی درباره لزوم عمل به دانسته‌ها را به ذهن کودک می‌نشانند. استفاده از زبان داستانی و نشر شعر ادبی همراه با تمثیل‌ها و استعاره‌ها، جذابیت و حس زیبایی‌شناسی را تقویت کرده است. برای مثال، در شعر «باران»، استعاره‌هایی چون «دل خاک خندید» زیبایی طبیعت و احساس شادابی را به تصویر می‌کشد. یا در داستان «شیر و موش»، از حیوانات برای بیان مفاهیم اخلاقی مانند فروتنی و کمک به دیگران استفاده می‌شود که این قالب تمثیلی برای مخاطب کودک جذاب و قابل فهم است. ساختار شکلی کتاب شامل تقسیم‌بندی منظم، عنوان‌گذاری واضح، تصاویر و جداول کاربردی، و فونت خواناست که مطالعه را آسان و دل‌پذیر می‌کند. موضوعات متنوع اخلاقی، اجتماعی، علمی و ادبی علاوه بر آموزش زبان، به تربیت و رشد شخصیت دانش‌آموزان می‌پردازند. تمرینات و فعالیت‌های متنوع در انتهای هر درس به تفکر، تحلیل و تعامل دانش‌آموزان کمک می‌کند. از نظر ساختار شکلی نیز کتاب نظم مناسبی دارد؛ فصل‌ها و درس‌ها دارای عنوان‌گذاری

دقیق‌اند، مانند «راه زندگی» یا «علم و عمل» و هریک از آن‌ها با نظم خاصی معرفی شده‌اند. استفاده از تصاویر رنگی و مرتبط با موضوع درس، مانند نقاشی‌های پرستوها در درس «کوچ پرستوها» یا تصویر کوه و خورشید در داستان «موشکا»، باعث می‌شود درک مطلب آسان‌تر شود و انگیزه یادگیری در دانش‌آموزان تقویت گردد. همچنین فونت مناسب و فاصله‌گذاری مطلوب بین خطوط، خوانایی متن را افزایش داده است.

کتاب فارسی چهارم با زبان ساده و روان طراحی شده است تا برای دانش‌آموزان قابل فهم باشد. در این کتاب، از واژگان ساده و بدون پیچیدگی استفاده شده است تا درک مطالب برای کودکان راحت باشد. جملات کوتاه و مستقیم به توضیح مفهوم را منتقل می‌کنند و از پیچیدگی‌های غیرضروری پرهیز شده است. این ویژگی باعث می‌شود که دانش‌آموزان به راحتی با مطالب ارتباط برقرار کنند و از فرایند یادگیری لذت ببرند. در کتاب، ترکیب جملات ساده، مرکب و پیچیده به طور متناسب به کار رفته است. این تنوع در ساختار جمله‌ها به غنای زبانی کمک می‌کند و دانش‌آموزان را با ساختارهای مختلف زبان آشنا می‌سازد؛ به‌ویژه در درس‌هایی که نیاز به توضیح مفاهیم پیچیده‌تر دارند، از جملات مرکب و پیچیده برای بیان کامل‌تر استفاده شده است.

این کتاب از نظر ظاهری و شکلی، ویژگی‌هایی همچون تقسیم‌بندی منظم، عنوان‌گذاری واضح، تصاویر و جداول جذاب، فضای مناسب برای تمرین، فونت خوانا، چیدمان بصری جذاب و اندازه متن مناسب دارد که مطالعه را برای دانش‌آموزان ساده و دل‌پذیر می‌کند. از نظر کیفی، مشکلات اصلی شامل کمبود تنوع در سبک‌های نگارش، فعالیت‌های تحلیلی کم، نبود فعالیت‌های عملی کافی، حجم زیاد برخی مطالب، کمبود مواد آموزشی متنوع و توجه نکردن به مهارت‌های شنیداری و گفتاری است. این موارد می‌توانند با طراحی محتوای متنوع‌تر، تمرکز بر فعالیت‌های تعاملی و استفاده از ابزارهای دیجیتال بهبود یابند.

۴. نتیجه‌گیری

کتاب‌های درسی ابتدایی، به‌ویژه کتاب فارسی چهارم ابتدایی، نقشی کلیدی در توسعه مهارت‌های زبانی، فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. این کتاب با طراحی جذاب، تصاویر مناسب و تمرین‌های تعاملی تلاش کرده است تا انگیزه دانش‌آموزان را برای یادگیری

تقویت کند. با این حال، تحلیل محتوای کتاب نشان می‌دهد که برخی نقاط ضعف، مانند عدم تنوع در روش‌های تدریس، کمبود فعالیت‌های عملی و نگارشی، و عدم هماهنگی کامل بین اهداف آموزشی و محتوای ارائه شده وجود دارند که نیازمند بازنگری و بهبود مستمر هستند. این ضعف‌ها می‌توانند مانع از تحقق کامل اهداف آموزشی شوند و تأثیر منفی بر انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان در کلاس بگذارند. برای بهبود کیفیت تدریس و یادگیری، ضروری است که روش‌های تدریس خلاقانه‌تر و متنوع‌تری به کتاب اضافه شود و فعالیت‌های عملی و نگارشی بیشتری گنجانده شود تا به تقویت مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان کمک کند. همچنین، هماهنگی بیشتر بین اهداف آموزشی و محتوای کتاب می‌تواند به ارتقای کیفیت آموزش زبان فارسی منجر شود. با انجام این اصلاحات، دانش‌آموزان قادر خواهند بود مفاهیم را به‌طور عمیق‌تری درک کنند و مهارت‌های زبانی خود را تقویت کنند. این بازنگری‌ها نه تنها موجب بهبود کیفیت آموزشی خواهند شد، بلکه به تقویت هویت فرهنگی و ملی دانش‌آموزان نیز کمک کرده و آنان را برای زندگی مؤثرتر در جامعه آماده خواهند ساخت. علاوه بر این، بررسی محتوا نشان می‌دهد که مضامین فرهنگی و تعلیمی در کتاب فارسی چهارم، به‌ویژه از نظر بسامد حضور در متن‌ها و فعالیت‌ها، به اندازه کافی پررنگ نیستند. افزایش این مضامین می‌تواند نقش مهمی در ارتقای آگاهی فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان ایفا کند و زمینه‌ساز رشد هویت ملی و حس تعلق به فرهنگ غنی ایرانی باشد. پیشنهاد می‌شود که به‌جای تمرکز صرف بر ارزیابی‌های نوشتاری و حفظ‌کردنی، از روش‌های متنوع‌تری برای سنجش مهارت‌های زبانی مانند فعالیت‌های گروهی، پرسش و پاسخ‌های کلاسی، و حتی ارزیابی‌های شفاهی استفاده شود تا فرصت‌های بیشتری برای ارزیابی توانایی‌های عملی دانش‌آموزان در درک و کاربرد زبان فراهم گردد.

منابع

۱. احمدنژاد، محمود. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی براساس تکنیک‌های خوانایی مک لافین و فرای. **چهارمین همایش علمی پژوهشی استانی «از نگاه معلم»**. بندرعباس. <https://civilica.com/doc/778854>
۲. امانی، حسین. (۱۳۹۶). بررسی و شناخت ظرفیت‌های تصویرسازی شعر فارسی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. **پژوهش در هنر و علوم انسانی**، شماره ۲، ۵۱-۵۸.
۳. دیناروندی‌زاده، کوثر. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی و مطالعات اجتماعی متوسطه اول براساس نظریه هوش‌های چندگانه گاردنر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
۴. رهنمایی، سید احمد و خوش‌اخلاق، ابوالفضل. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول آموزش و پرورش. **نشریه معرفت**، ۲۹ (۷)، ۷۵. magiran.com/p2193613
۵. شعبانی، حسین. (۱۳۹۲). تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق (با رویکرد تحلیل برنامه درسی مدارس). قم: بنی الزهراء (ع)، ۱۸۰-۱۹۰.
۶. صادقی بهمنی، فهیمه و نیکزاد، امید. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب فارسی (خوانداری) چهارم ابتدایی براساس تکنیک‌های خوانایی گانینگ و مک لافین. **پنجمین همایش علمی پژوهشی «از نگاه معلم»**. میناب. <https://civilica.com/doc/866561>
۷. صادقیان قهفرخی، محمد. (۲۰۲۱). طراحی و اعتباریابی راهنمای عمومی تألیف کتب درسی دوره ابتدایی: یک مطالعه ترکیبی. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه تهران.
۸. فتحی، رضا و توکلی، علی. (۱۴۰۲). تحلیل محتوای فارسی ابتدایی پایه چهارم ابتدایی براساس روش های ذهنی- فکری الگوی جهانی بلوم. **هشتمین همایش ملی پژوهش های نوین در علوم انسانی، اقتصاد و حسابداری ایران**. تهران. <https://civilica.com/doc/1832584>